

Mitä tiesimme aikaisemmin? Muistikuvia menneestä

Erkki Liikanen

Syksyllä tulee 20 vuotta siitä, kun tulin tapamaan Pentti Vartiaa Etilaan. Halusin ottaa selvää, mitä siellä tiedetään ICT:stä ja sen kontribuutiosta kasvuun. Mitä Suomessa on tutkittu? Vartia antoi minulle edellisenä vuonna ilmestyneen Heli Kosken väitöskirjan. Olin juuri aloittanut komissaarina, joka vastuulle kuului muun muassa telekommunikaatio, standardisointi ja ICT-tutkimusohjelmat. Kosken väitöskirja liittyi näihin. Hienoa nähdä, että Heli Koski on ollut myös mukana tässä projektissa.

Minua oli jäänyt vaivaamaan Robert Solow'n tunnettu lause vuodelta 1987: ”Näen tietokoneita kaikkialla paitsi tuottavuustilastoissa”. Onko tässä kaikki? Eikö tiedetä mitään enempää? Tapasin sitten konferenssissa Tukholmassa Matti Pohjolan, joka oli tuolloin Widerin palveluksessa. Hän suositteli paria Erik Brynjolfssonin artikkelia.

Sain pian kutsun MIT:n Medialabin johtajalta Nicolas Negropontelta ja matkasin talvelta 2001 Bostoniin. Hän kutsui pyynnöstäni ilalliselle myös kaksi taloustietelijää; juuri mainitun Brynjolfssonin ja Bengt Holmströmin. Tuli selväksi, että tuottavuuskasvun kannalta avainasemassa on se, miten ICT-investointien yrityksen toimintatavat ja prosessit muuttuvat. Opimme myös, etteivät insinööritieteiden ja taloustieteiden kärkinimet MIT:n arjessa toisiaan hyvin tunteneet.

Brüsselissä sain kontaktin Bart van Arkiin Groeningenin yliopistosta. Hän oli käynnistämässä EU-KLEMS-projektia, jolla koottiin tuottavuusdataa kaikista EU-maista. Komissio antoi hankkeelle vahvan tuen. Matti Pohjola ja Jukka Jalava olivat yhteistyökumppaneita. Yksi EU-KLEMS-konferenssi pidettiin kesällä 2005 Suomen Pankissa.

Erkki Liikanen (erkki@eliikanen.fi) on Helsinki Graduate School of Economicsin johtokunnan puheenjohtaja ja entinen Suomen Pankin pääjohtaja. Kirjoitus perustuu Seppo Honkapohjan ja Vesa Vihriälän toimittaman kirjan *Suomen kasvu: Mikä määrää tabdin muuttuvassa maailmassa?* (Taloustieto Oy) julkistamistilaisuudessa 26.3.2019 pidettyyn kommenttipuheenvuoroon.

Kun tuottavuuden ongelmaa pähkäilin, arvostettu taloustieteilijä Elhanan Helpman julkaisi vuonna 2004 lyhyen, mutta laadukkaan kirjan otsikolla: Taloudellisen kasvun mysteeri (Helpman 2004). Kirjan nimi kiehtoi. Sen viimeinen luku käsitteli politiikkaa ja instituutioita.

Lähdeluettelossa – siis jo vuonna 2004 – oli 11 juuri Helsingissä vierailleen Daron Acemogluun ym. artikkelia. Moniin niistä on viitattu Mika Malirannan artikkelissa. Helpman lopettaa toteamukseen, että tulevan tutkimuksen on identifioidava ne väylät, joilla instituutiot vaikuttavat kasvuun. Katariina Nilsson Hakkala esittelee omassa artikkelissaan Krugmanin ja Helpmanin niin sanottua ”uutta” kaupan teoriaa.

Tulin Suomen Pankkiin kesällä 2004. Vuoden 2005 syksyllä ilmestyi TEKESin rahoittaman tutkimushankkeen ”Mistä talouskasvu syntyy” -loppuraportti, jonka toimittivat Ari Hyytinen ja Petri Rouvinen. Hyytinen oli silloin Suomen Pankin palveluksessa ja ehdimme muutaman otteeseen käymään aihetta läpi.

Entä nyt tämän raportin jälkeen? Missä suhteessa Seppo Honkapohjan ja Vesa Vihriälän (2019) kokoama raportti päivittää tietämyksemme edelliseen verrattuna ja missä suhteessa se tuo kokonaan uutta tietoa? Näistä kysymyksistä seuraavassa muutama näkökohta:

1. Kasvukeskustelussa on Suomessa toistuva ongelma. Kun kasvu vauhdittuu ja talouden näkymät paranevat, esiin nousevat puheenvuorot, joissa korostetaan, että juuri kasvu on se ongelma. Kun kasvu pysähtyy tai kansantuote jopa supistuu, työttömyys alkaa kasvaa ja julkisen talouden ongelmat lisääntyvät, puheet kasvun turmiollisuudesta hiljenevät.

Kestävä kasvu, joka tapahtuu ympäristöä vahingoittamatta, on ratkaisevaa, kun haluamme ylläpitää ja kehittää hyvinvointivaltiota. Kirja esittelee asian tasapainoisesti.

Äskettäin yhdessä kokouksessa pohdimme, miten saada opiskelijain parhaimmisto taloustieteen pariin. Tärkeää on osoittaa, että taloustiede tarjoaa välineitä aikamme monien suurien ongelmien ratkaisuun ilmastomuutoksesta vaikkapa yhteisiin palveluihin.

2. Teoksessa on makrotaloutta kuvaavia artikkeleita, jotka nojaavat neoklassiseen kasvuteoriaan ja kasvulaskentaan. On myöskin mikrotason tarkastelua, joka nojaa schumpeterilaiseen kasvuteoriaan.

Ari Hyytinen ja Mika Maliranta kuvaavat modernia luovan tuhon kasvuteoriaa. Yritysrakenteen tulee uusiutua, pitää tukea innovaatioita imitaation sijaan ja instituutioiden pitää tukea uusien yritysten markkinoillepääsyä ja poistaa jo toimivien (suur) yritysten luomat tai tukemat kilpailuusteet. Tämä on tärkeä viesti.

Sen lisäksi he korostavat, että avoin yhteiskunnallinen keskustelu vähentää mahdollisuuksia turvautua sellaisiin keinoihin, joista on etua itselle lyhyellä aikavälillä, mutta jotka haittaavat kansantalouden kasvua pitkällä aikavälillä. Kyllä, mutta yksi varaus, joka ei ole vähäinen. Paul Collier (2018) ja Raghuram Rajan (2019) ovat uusissa kirjoissaan käsitelleet populismin nousua taantuvilla teollisuusalueilla. Molemmissa kannetaan huolta kansalaisyhteisöjen hiipumisesta ja jopa tuhoutumisesta. Se lisää turvattomuutta ja altistaa populismin. Tämä auttoi Trumpin voittoon

USA:ssa, Brexitin voittoon Britanniassa ja keltaliivit suosioon Ranskassa.

Alueilla, jossa on menetetty valtaosa työpaikoista, vastaukseksi ei riitä pelkäämistään, että ”luova tuho on pitkällä aikavälillä kansankunnan etu”. Avoin keskustelu näillä alueilla on vaikeampaa kuin seminaareissa, mutta se pitää käydä ja pitää tarjota sellaisia politiikkavastauksia, jotka pitävät kaikki mukana.

3. Havaitsin kirjassa ainakin kolme täysin uutta kokonaisuutta aikaisempiin verrattuna. Ari Hyytisen koneoppimiseen liittyvä artikkeli on yksi niistä ja samalla laaja kuvaus tutkimuskirjallisuudesta. Koneoppimisesta voi tulla yleiskäyttöistä teknologiaa. Mutta meillä on edelleen dilemma: Onko tutkimustoiminnan tuottavuus todellakin hidastunut? Voidaanko jo nyt tehdä päätöksiä, joilla koneoppimisen myötä tulevat vaikutukset olisivat yhteiskunnallisesti parempia. Kiistatonta on, että ennusteiden laatimisessa on menty aimo askel eteenpäin. Mutta itse talouden suhteen on toistaiseksi ollut enemmän potentiaalia kuin tuloksia. Kirjallisuus ei tuo yhtenäistä käsitystä kehityksen lopputuloksesta.

4. Toinen uusi kokonaisuus on Heli Kosken ja Petri Rouvisen artikkeli datasta, sen luomisesta ja koko arvoketjusta. Talouskasvun kannalta optimaalista on datan mahdollisimman laaja tuotanto ja avoin jakaminen. Tämä antaa aivan uusia mahdollisuuksia monilla tutkimusalueilla myös Suomessa.

Suuri kysymys on yksityisyyden suoja, josta on nousemassa todella iso poliittinen ongelma. EU:lla on omat sääntönsä, josta voi tulla kansainvälinen paras käytäntö.

Kiitos myös tekijöille siitä, että Paul Romeirin tärkeä kontribuutio kasvututkimukseen otettiin esille.

5. Kolmas kokonaan uusi alue on Panu Poutvaaran artikkeli ”Demokraattinen päätöksenteko ja talouden kehitys”. Poutvaara on tehnyt mielenkiintoista empiiristä tutkimusta perhepolitiikasta ja vaaleista Ruotsissa. Artikkelit on laajalti julkaistu ja palkittu.

Hän viittaa julkisen valinnan teorian mukaisesti urakannustimiin, mitkä yleensä ulottuvat seuraaviin vaaleihin. Poutvaara kysyy, missä määrin poliitikot voivat ulottaa horisonttia yhtä vaalikautta pitemmälle.

Mitkä ovat poliitikkojen kannustimet? Perhepolitiikan piirissä on Suomessa tehty ainakin kaksi suurta reformia viime vuosikymmeninä. Yhtäältä lapsilisiä nostettiin usean vuoden ajan, mikä merkitsi huomattavaa tasokorotusta. Onko tätä Suomessa tutkittu? Ei ole. Elokuussa ilmestyvässä kirjassani käyn asiaa läpi. Mikä oli syy päätöksiin? Haluttiin siirtää painopiste eläkekeskustelusta perhepolitiikkaan.

Toisaalta tehtiin niin sanottu pienten lasten hoitoon liittyvä reformi, jolla lisättiin merkittävästi päivähoitopaikkoja ja annettiin vaihtoehtoksi perheille mahdollisuus kotihoidontukeen. Miksi nämä ratkaistiin yhtä aikaa? Oli tehtävä kompromissi päivähoitopaikkoja vaativien sosialidemokratien ja kotihoidon tukea korostavan keskustan välillä. Molemmista olisi hyvä tehdä tutkimusta. Kompromissin hyvät ja huonot puolet tiedetään tänään paremmin.

Mitkä ovat sitten poliitikkojen kannustimet? Jos niputat heidät, ärsytät suunnattomasti. Eivätkä he ole yhtenäinen ryhmä. Yhdessä ääripäässä ovat ne, joilla poli-

tiikka on 80 prosenttia asioita ja arvoja ja 20 prosenttia taktiikkaa. Toisessa päässä luvut ovat päinvastoin. Monet jäävät ryhmiin väliin. Mutta tuo ensimmäinen ryhmä, joka nojaa vahvaan asiantietoon ja arvoihin johtaa keskustelua ja usein myös muutosprosessia. Mikä on lobbareiden osuus? Toivon, että pienempi, mitä väitetään.

Jos halutaan pidentää politiikan horisonttia, eikö yksi vastaus ole, että eduskunnassa pitäisi olla enemmän nuoria edustajia, jotka joutuvat elämään paljon pitemmällä kuin yhden kauden horisontilla? Niin monessa asiassa tarvitaan sukupolvinäkökulmaa.

6. Anni Huhtalan hyvässä ympäristöartikkelissa käydään läpi hiiliveroa. Hän toteaa oikein, että Suomessa sellainen säädettiin, tosin maltillisena, vuonna 1990.

Ruotsi teki saman ratkaisun vuotta myöhemmin ja markkinoi sen laajasti maailmalla. Niinpä esimerkiksi Jean Tirole (2017) kertoo ruotsalaisten olleen ensimmäisiä. Kiitokset Anni Huhtalalle tarkasta havainnosta.

Vesa Vihriälän artikkeli ”Uralta pudonnut Suomi” on ansiokas analyysi Suomen pitemmän aikavälin kehityksestä. Jaan analyysin.

Vihriälä kirjoittaa tärkeistä poliittisista ratkaisuista lamavuosina 1990-luvun alussa. Yksi oli tutkimusmäärärahojen korottaminen.

Yksi kommentti. Suomessa Tekes perustettiin vuonna 1983 ja määrärahoihin tehtiin tuntuvat reaalkorotukset jokainen vuosi. Silloin oli Sorsan IV hallitus. Sekä Tekesin että myös Suomen Akatemian määrärahojen reaaliarvo nousi tuntuvasti myös

1987–1991 Holkerin hallituksen ajan. Ahon hallituksen tärkeä ansio oli, että tutkimusmäärärahojen reaalitaso kasvoi tai ainakin säilyi, vaikka muualla jouduttiin merkittäviin supistuksiin.

Usein lamasta nousussa korostetaan myös niin sanotun osinkojen veronhyvitysjärjestelmän merkitystä. Se oli yksi uusi sopimus, instituutio, omistajan, sijoittajan ja yhteiskunnan välillä. Yrittäjän verokiila laski jyrkästi. Evan johtajat Risto Penttilä ja Matti Apunen tapasivat mainita, että veronhyvitysjärjestelmä säädettiin vuonna 1993.

Näinhän ei ollut, vaan lait säädettiin vuonna 1988, viisi vuotta aikaisemmin. Se oli suuri reformi, joka oli valmiina ja auttoi, kun kriisi ja lama tulivat. Vuonna 1993 toki eriytettiin palkka- ja pääomatulojen veroprosentit. Se paransi lisää pääomatulojen verokohtelua ja samalla sillä oli selvä vaikutuksensa tulonjakoon.

7. Yksi mysteeri jää, vaikka kirjassa sille onkin kuvattu monia selityskaaria. Miksi tuottavuuden kasvu hidastui niin pitkäksi aikaa USA:ssa ja muualla? Miksi Solowin kysymys on niin kauan ollut ajankohtainen? Mikä on lopulta digitalisaation vaikutus? Olen taipuvainen olemaan optimisti. Se vain ottaa aikansa.
8. Raportti on laadukasta ekonomistityötä, joka tuo kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden helposti luettavassa muodossa suomalaisten käyttöön. Se on hyvä käsikirja, joka käy edellisten lisäksi läpi monet tärkeät alueet maailmankaupan vapaudesta koulutuksen laadun turvaamiseen. Annan arvoa myös sille, että Seppo Honkapohjan ja Vesa Vihriälän kattavassa yhteenvedossa

käsitellään analyyttisesti herkkää, mutta tärkeää maahanmuuttajakysymystä.

9. Entä tästä eteenpäin? Suomi on nyt sitten toisen kerran maailman onnellisin maa. Se hämmästyttää meitä.

Samaan aikaan onnellisuustutkimus ottaa jatkuvasti uutta tilaa. Luin Resolution Foundationin tuoreen yhteenvedon *Happy now?* (Bangham 2019). Tutkimus toteaa, että on enemmän elämää kuin talous, vaikka talous niin paljon merkitseekin. Hyvinvointidata on mielenkiintoinen lisä elintason mittaukseseen. Se täydentää, mutta ei korvaa talousmittareita.

Kuka ottaisi Suomessa pallon ja saattaisi tämän tutkimuksen ja keskustelun analyyttisiin kehyksiin?

Kirjallisuus

- Bangham, G. (2019), *Happy now? Lessons for economic policy makers from a focus on subjective well-being*, Resolution Foundation.
- Collier, P. (2018), *The Future of Capitalism: Facing the New Anxieties*, Allen lane.
- Helpman, E. (2004), *The Mystery of Economic Growth*, Harvard University Press.
- Honkapohja, S. ja Vihriälä, V. (toim.) (2019), *Suomen kasvu: Mikä määrää talon muuttuvassa maailmassa?*, Taloustieto Oy.
- Rajan, R. (2019), *Third Pillar: How Markets and the State Leave the Community Behind*, Penguin Press.
- Tirole, J. (2017), *Economics for the Common Good*, Princeton University Press.